

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра історії слов'ян

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Імперська політика Росії у XVIII ст.

Освітня програма «Історія та археологія» (перший
(бакалаврський) рівень)

Спеціальність 032 Історія та археологія

Галузь знань 01 Освіта /Педагогіка

Затверджено на засіданні
кафедри історії слов'ян
Протокол № 12 від “27” червня 2019 р.

ЗМІСТ

1. Загальна інформація
2. Анотація до курсу
3. Мета та цілі курсу
4. Результати навчання (компетентності)
5. Організація навчання курсу
6. Система оцінювання курсу
7. Політика курсу
8. Рекомендована література

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	Імперська політика Росії у XVIII ст.
Викладач (-і)	Дебенко Василь Зеновійович
Контактний телефон викладача	38 (050) 581-29-85
E-mail викладача	vasyl_debenko@ukr.net
Формат дисципліни	2. Цикл професійної підготовки. 2.1 Вибіркові дисципліни 2.2.1 Дисципліни за вибором ВНЗ
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	середа, 14 ⁰⁰ – 16 ⁰⁰
2. Анотація до курсу	
«Імперська політика Росії у XVIII ст.» є нормативним курсом передбаченим навчальною програмою, затвердженою до виконання МОН України для здобуття кваліфікаційного рівня бакалавр зі спеціальності 032 «Історія та археологія». Програма курсу є складовою частиною державного екзамену для студентів, які завершують навчання за рівнем бакалавра історії. Передбачає короткий і змістовний аналіз схеми підготовки студентів згідно навчальної програми з курсу «Імперська політика Росії у XVIII ст.». Лекційні та семінарські заняття допоможуть студентам глибше засвоїти вузлові питання історичного розвитку Російської держави, ознайомитися з джерелами та історіографією. На семінарських заняттях студенти оволодівають основами наукового дослідження, навчаються самостійно оцінювати історичні події, висловлювати і аргументувати власні думки.	
3. Мета та цілі курсу	
Мета викладання дисципліни – засвоєння і поглиблення теоретичних та практичних знань, умінь і навичок студентів на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за галуззю знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальністю 032 «Історія та археологія» з нормативної дисципліни «Імперська політика Росії у XVIII ст.»; опанування і застосування ключових теоретико-методологічних засад і методів вивчення та інтерпретації історичного минулого;	

формування інтегральної, загальних, фахових компетентностей, достатніх для ефективного розв'язування стандартних і нестандартних комплексних задач у професійній педагогічній діяльності в навчальних закладах середньої освіти, що характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Мета курсу «Імперська політика Росії у XVIII ст.» полягає в тому, щоб, спираючись на методологічні принципи історичної науки, використовуючи найновіші здобутки історіографії, сформувати у студентів-істориків знання про головні етапи та події в процесі формування імперської політики Російської держави. Розглянути основні соціальні, економічні, політичні, етно-конфесійні та культурні процеси в Росії, проаналізувати труднощі, здобутки та специфіку в процесі формування державності російського народу.

Завдання: ознайомити студентів із історичною та культурологічною спадщиною російського народу; навчити використовувати в професійній і соціальній діяльності знання з історії Російської держави, порівнювати її із всесвітньою історією; виробити в студентів навички самостійних оцінок і власних суджень щодо розглянутих історичних проблем. Одним з головних завдань курсу є формування в молодого покоління суспільної свідомості, культури, моралі, самостійного творчого мислення, вироблення патріотичної орієнтації, прагнення до самореалізації, цивілізаційної толерантності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен *знати:*

- факти, явища, процеси, поняття і терміни, що характеризують цілісність історичного процесу минулого Російської держави;
- особливості історичного, соціологічного, економічного, політологічного та культурологічного аналізу подій, явищ і процесів російської, європейської і світової історії;
- взаємозв'язок і особливості історії Росії та України;
- періодизацію історії регіону;
- сучасні версії і трактування найважливіших проблем історії імперської ідеї Росії;
- особливості історичного шляху Російської держави, її роль у світовому товаристві.
- термінологію і наукову періодизацію;
- діяльність історичних осіб.

вміти:

- чітко і логічно відтворювати базові історичні знання з історії імперської ідеї Росії, оцінювати нові відомості, факти, події та інтерпретації в контексті формування цілісної історичної картини **(D1)**;
- систематизувати різносторонню історичну інформацію на основі власних уявлень про спільні закономірності історичного

- процесу; аналізувати історичну інформацію, надану у різних знакових системах (текст, карта, таблиця, схема) **(D8)**;
- брати участь у дискусіях з історичної проблематики, формулювати власну позицію з обговорюваних проблем;
 - розуміти та інтерпретувати вивчений матеріал, володіючи сучасними методами історичного дослідження, у вербальній і невербальній формах різного обсягу й складності **(D5)**;
 - розбивати історичну інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки в логіці міркувань, виявляти помилки, фальсифікації та стереотипи; а також вміти складати таблиці, схеми, графіки **(D10)**;
 - синтезувати історичну інформацію, щоб одержати ціле з новою системною властивістю, користуючись структурно-логічними схемами;
 - орієнтуватися в історичному часі і просторі, розглядати історичні явища в розвитку та в конкретно-історичних умовах певного часу, співвідносити історичні події та явища в історії розвитку Російської держави і всесвітньої історії, використовувати міждисциплінарний підхід **(D2)**;
 - володіти категоріально-понятійним апаратом **(D2)**;
 - порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб, соціальних груп;
 - організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами) **(D11)**;
 - використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності **(D12)**;
 - об'єктивно аналізувати праці вітчизняних і зарубіжних вчених із проблемних питань історії імперської ідеї Росії;
 - самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Російській державі та світі, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем; будувати переконливу аргументацію **(D14)**;
 - організовувати ефективну міжособистісну взаємодію суб'єктів освітнього процесу, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосувати оптимальну стратегію діяльності і приймати обґрунтовані рішення у складних і часом непередбачуваних професійних і життєвих ситуаціях, що потребує застосування нових підходів і прогнозування та усвідомлення власної відповідальності; проводити рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміти розв'язувати проблеми, долати труднощі, вдосконалюватися з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо **(D15)**;
 - вести пошукову роботу, а також здійснювати наукові і науково-педагогічні дослідження в галузі історії імперської політики Росії **(D17)**;
 - керуватися моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховувати гендерний підхід, розуміти значення культури поважати різноманітність та мультикультурність в Україні та за її межами **(D20)**.

4. Компетентності

Інтегральна компетентність – на основі засвоєних знань, умінь і навичок із дисципліни «Імперська політика Росії у XVIII ст.» здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в навчальних закладах середньої освіти та у процесі навчання за спеціальністю, що передбачає застосування теорій та методів історичної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов (C1).

Комунікативна – здатність письмово й усно спілкуватися (комунікувати) українською – державною мовою; користуватися вербальними і невербальними засобами передачі історичної інформації (усна відповідь, реферат, есе, доповідь на науково-звітній конференції ін.) (C2, C16).

Лінгвістична – здатність володіти іноземною мовою для пошуку і опрацювання іншомовних історичних праць і джерел (C3).

Інформаційно-цифрова компетентність – здатність до впевненого, та водночас критичного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для пошуку, обробки, аналізу, верифікації інформації з історії імперської політики Росії (C4).

Соціальна і громадянська компетентність – здатність до міжособистісної взаємодії на основі етичних міркувань (мотивів), вміння працювати в колективі й ефективно співпрацювати з учасниками навчального процесу; уміння попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; діяти громадсько і соціально відповідально і свідомо та з почуттям поваги до оточуючих, усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми (C6).

Навчання вчитись – здатність вчитися і спільно, і автономно, здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного) під час самостійної роботи із дисципліни, підготовки проблемних питань, проектів, самостійне набуття нових компетентностей, а також здатність виявляти і творчо підходити до вирішення проблем, ухвалювати обґрунтовані рішення, генерувати нові ідеї, під час захисту проектів, прес-конференції, захисту проблемних питань брати відповідальність і виявляти ініціативу, визначати і наполегливо реалізовувати поставлені завдання і взяті обов'язки, вибудовувати свою навчальну траєкторію, оцінювати прогрес і результати навчання (C7).

Загальнокультурна компетентність (C8) – це здатність аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення науки і культури російського народу, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного суспільства, зокрема російського та європейського; усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми; цінувати та поважати різноманітність та мультикультурність в Україні та світі (C8).

Екологічна компетентність і здоровий спосіб життя – це здатність на основі вивченого матеріалу усвідомлювати роль навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, прагнення до його збереження; здатність до здійснення професійної діяльності згідно з вимогами охорони праці й техніки безпеки; здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя (C9).

Фахові (предметні) компетентності:

Здатність чітко і логічно відтворювати базові історичні знання з історії Російської імперії на уроках історії і суспільствознавчих предметів, оцінювати нові відомості, факти, події та інтерпретації в контексті формування цілісної історичної картини, необхідних для

роботи в навчальних закладах середньої освіти **(C10)**.

Здатність усвідомлювати та інтерпретувати вивчений матеріал з історії імперської політики Росії на уроках історії і суспільствознавчих предметів, формувати й науково аргументувати власну позицію, брати активну участь у дискусіях **(C11)**.

Розуміти і застосовувати внутрішньо- і міжпредметні зв'язки, мати синтетичне мислення **(C12)**.

Здатність застосовувати знання, уміння і навички для розробки навчально-методичного забезпечення дисципліни, зокрема логічно-структурних схем ін. **(C13)**.

Здатність володіти термінологією і науковою періодизацією **(C15)**.

Здатність користуватися вербальними і невербальними засобами передачі історичної інформації (зокрема презентаціями, картами, таблицями ін.) **(C16)**.

Наявність системи знань основних теорій та концепцій сучасної історіографії, основних джерел із дисципліни, вміти їх критично аналізувати, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості **(C17)**.

Здатність порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб, соціальних груп **(C18)**.

Здатність до усвідомлення призначення професійної діяльності вчителя історії і суспільствознавчих предметів, важливості збагачення професійних якостей відповідно до нових суспільно-політичних реалій, усвідомлення необхідності подальшого навчання **(C21)**.

Формувати культурну грамотність і підприємливість на основі вивчення проблемних питань історії Російської держави **(C23)**.

Здатність на основі вивчення історії імперської політики Росії формувати високу історичну й громадянську свідомість, національну гідність та історичну національну пам'ять **(C24)**.

5. Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
лекції	12
семінарські заняття / практичні / лабораторні	18
самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
7-й семестр	032 Історія та археологія	III курс	Вибірковий

<i>Тематика курсу</i>					
Тема	Форма заняття	Література	Завдання, год.	Вага оцінки	Термін виконання
Тема 1. Вступ до спецкурсу.	Лекція, 2 год.	1. Бугуев С.В., Миронов Г.Е. История государства Российского. Историко-библиографические очерки, кн. I. IX-XVI вв. – М., 1991. 2. Гумилев Л.И. От Руси к России. Очерки этнической истории. – М., 1992; 3. Мавродин В.В. Образование Древнерусского государства и формирование древнерусской народности. – М., 1971. 4. Новосельцев А.П., Пашуто В.Т., Черепнин Л. В. и др. Древнерусское государство и его международное значение. – М., 1965.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Визначення предмету і мети спецкурсу. Питання походження великоруської народності і назв Московське царство й Росія в історіографічній літературі. Проблема об'єднання центрів руських земель і можливості їх альтернативного розвитку.	5/5	Протягом семестру

			Символи атрибути Московської держави.		
Тема 2. Зародження імперської ідеї в Московській державі в кінці XV – XVI ст.	Лекція, 2 год.	1. Базилевич В. К. Внешняя политика Русского централизованного государства. Вторая половина XV в. – М., 1952; 2. Вернадский Г.В. Россия в средние века. – М., 1997. 3. Вернадский Г.В. Русская историографии. – М., 1998. 4. Зимин А.А. Россия на пороге нового времени. – М., 1972.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Джерела до вивчення проблеми формування імперської доктрини у великому князівстві Московському. Об'єктивні та суб'єктивні передумови зародження самодержавства та імперської ідеї в працях російських істориків.	5/5	Протягом семестру
Тема 3. Імперська ідеологія, політика	Лекція, 2 год.	1. Алексеев Ю.Г. Историческая концепция Русской земли и политическая доктрина	Робота з історичними	5/5	Протягом

практика за часів Івана III і Василя III.		централизованного государства / В кн.: Генезис и развитие феодализма в России. Проблемы идеологии и культуры. – Л., 1987. 2. Казакова Н.А. Очерки по истории русской общественной мысли. Первая треть XVI в. – Л. 1970. 3. Кашганов С.М. Социально-политическая история России конца XV - первой половины XVI вв. – М., 1967. 4. Тихомиров М.Н. Россия в XVI столетии. – М., 1962.	термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Роль імперської ідеї у внутрішній і зовнішній політиці Москви за Івана III. Імперська ідея у внутрішній і зовнішній політиці Москви за часів правління Василя III. Україна в контексті Московської імперської ідеї.		семестру
Тема 4. Імперська ідея в контексті внутрішньої політики Івана IV.	Лекція, 2 год.	1. Зимин А.А. Реформы Ивана Грозного. – М., 1960. 2. Зимин А.А., Хорошкевич А.Л. Россия времени Ивана Грозного. – М., 1982. 3. Скрынников Р.Г. Иван Грозный. – М., 1975. 4. Шмидт С.О. Российское государство в середине XVI столетия. (Царский архив и лицевые летописи времени Ивана Грозного). – М., 1984.	Робота історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Утвердження деслотизму	3 5/5	Протягом семестру

			Московській державі. Утворення державної ідеології. Започаткування ідеологічного контролю і цензури. І.С. Персвєтов як ідеолог самодержавства та імперської політики Москви.		
Тема 5. Зовнішньополітична доктрина Московської держави за правління Івана IV.	Лекція, 2 год.	1. Блієв М.М. О некоторых проблемах присоединения народов Кавказа к России // История СССР. – 1991. – № 6. – С. 67-84. 2. Государство Российское: власть и общество. С древнейших времен до наших дней. Сборник документов / Под ред. Ю.С. Кукушкина. – М., 1996. 3. История России. – М, 2005. – 615 с. 4. Скрынников Р. Г. Царство террора. – СПб, 1992. 5. Шмидт С.О. У истоков Российского абсолютизма. Исследование социально-политической истории времени Ивана Грозного. – М., 1996.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Ідеологічне обґрунтування агресивних зазіхань московських правителів Іваном IV. «Київська спадщина» в експансійних планах	5/5	Протягом семестру

			Московської держави. Роль «Сказання о князях Владимирских» і теорії «Москва – третій Рим» в ідеології московської дипломатії. Релігійний аспект в зовнішній політиці і практиці Москви. Лівонська війна: передумови і наслідки. Ідеологія московської дипломатії.		
Тема 6. Росія на шляху до імперії.	Лекція, 2 год.	1. Абсолютизм в России (XVII-XVIII вв.). Сборник статей к 70-летию со дня рождения и 45-летию научной и педагогической деятельности Б.Б. Кафенгауза. – М., 1964. 2. Кантерев Н.Ф. Патриарх Никон и царь Алексей Михайлович, т. 1-2. – М., 1997. 3. Общество и государство феодальной России. Сборник статей, посвященный 70-летию Л.В. Черепнина. – М., 1975. 4. Омельченко О.А. Становление абсолютной монархии в России. – М., 1986. 5. Пушкарев Л.И. Общественно-политическая мысль России. Вторая половина XVII в. Очерки	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Особливості політичної та ідеологічної ситуації в	5/5	Протягом семестру

		истории. – М., 1982.	Московській державі. Самодержавство та імперська ідея в Росії у другій пол. XVII ст.: ідеологія, політика, практика. Україна в контексті російської імперської ідеї. Никон, його реформи та ідея вселенської православної церкви.		
Тема 7. Державна ідеологія і імперська ідея в Росії за часів Петра І.	Лекція, 2 год.	1. Водарский Я.Е. Петр I // Вопросы истории. – 1993. – № 6. 2. История СССР с древнейших времен до наших дней. В 12-й томах. – Т. 3-4. – М., 1967-1969. 3. Ключевский В.О. Сочинения в 8-и томах. – Т. 4. – М., 1958. 4. Павленко Н.И. Петр Великий. – М., 1998. Шапиро А. Л. Об абсолютизме в России // История СССР. – 1968. – № 5. – С. 69-82.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Світогляд і політичні погляди царя. Роль Петра І у виробленні нової ідеології внутрішньої і зовнішньої	5/5	Протягом семестру

Тема 8. Основні напрямки імперської політики Росії за правління Петра І.	Лекція, 2 год.	1. Анисимов Е. Петр I: рождение империи // Вопросы истории. – 1989. – № 7. – С. 3-20. 2. Буганов В. И. Петр Великий и его время. – М., 1989. 3. Молчанов Н.Н. Дипломатия Петра Великого. – М., 1990. 4. Павленко Н.И. Петр Великий. – М., 1998.	політики держави. Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Основні напрямки імперської політики Росії за правління Петра І. Зовнішня політика Петра І – міфи і реальність. «Індійський синдром» Петра І як вияв імперських амбіцій російського царизму.	5/5	Протягом семестру
Тема 9. Реформи Петра І, їх роль у перетворенні Росії в абсолютну монархію, військово-тоталітарну державу, та вплив на ментальність росіян і підвладних	Лекція, 2 год.	1. Анисимов Е.В. Время Петровских реформ. – Л., 1989. 2. Анисимов Е.В. Государственные преобразования и самодержавие Петра Великого в первой четверти XVIII в. – СПб, 1997. 3. Анисимов Е.В. Податная реформа Петра I. Введение подушной подати в России 1719- 1728 гг. – Л., 1982.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання:	5/5	Протягом семестру

Петербургу народів.		4. Медушевский А.Н. Развитие аппарата управления в России в первой четверти XVIII в. // История СССР. – 1983. – № 6. 5. Медушевский А.Н. Реформы Петра Великого в сравнительно-исторической перспективе // Вестник высш. шк. – 1990. – № 2. – С. 79-88. 6. Россия в период реформ Петра I. – М., 1973.	Створення мілітарної економіки, її роль в економічному розвитку держави і психології населення. Реформування органів управління, суду, церкви. Створення контрольно-фінансової системи. Роль цих перетворень у зародженні тоталітарно-поліційної системи, змін у ментальності населення. Реформа армії і флоту та її роль в утворенні тоталітарної імперської держави. Консолідація панівного стану (дворянства) та його роль в утворенні		
----------------------------	--	---	--	--	--

			абсолютизму й імперської ідеї. Вплив «Заповіту» на ментальність панівного стану.		
Тема 10. Імперська ідея в Росії за правління Катерини II.	Лекція, 2 год.	1. Записки императрицы Екатерины II. – М., 1990. 2. Каменский А.Б. Екатерина II // Вопросы истории. – 1989. – № 3. – С. 62-88. 3. Каменский А.Б. «Под сению Екатерины...». Вторая половина XVIII века. – Л., 1992. 4. Мавродин В.В. Рождение новой России. – Л., 1988. 5. Омельченко О.А. «Законная монархия» Екатерины II. Просвещенный абсолютизм в России. – М., 1993.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Катерина II і російський націонал-патріотизм. «Грецький проект» і його роль в ідеологічному обґрунтуванні загарбницької політики російського царизму. Ідея «Третього Риму» і спроби її реалізації під час російсько-турецьких війн: 1768-1774 і 1787-	5/5	Протягом семестру

			1791 рр.		
Тема 11. Імперська політика Росії в Західній та Центральній Європі.	Лекція, 2 год.	1. История СССР с древнейших времен до наших дней: В 12-ти томах. – Т. 2-4. – М., 1966-1968. 2. Історія Росії / під ред. М.Н. Зуєва та О.А. Чернобаєва. – М.: Вишья школа, 2001. 3. Ковальов Д.В. Російсько-шведська війна і «фінська авантюра» Катерини II. – М., 2015. 4. Росія в XVIII-XX століттях: Сторінки історії / відп ред. Л.В. Кошман. – М.: Університет, 2000.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Російсько-шведська війна 1788 – 1790 рр. Імперська політика Росії на Балтиці. Боротьба російського царизму з революційною Францією.	5/5	Протягом семестру
Тема 12. Загарбання Росією польських земель.	Лекція, 2 год.	1. Памятники дипломатических отношений России с державами иностранными. – Т. 1. – СПб, 1851. 2. Соловьев С.М. История падения Польши. – М., 1863. 3. Стегний П.В. Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772. 1793. 1795. – М., 2002. – 696 с. 4. Чистович И.А. Диссидентский вопрос в Польше в первой половине XVIII ст. – СПб., 1880. – Т. 2. – 207 с.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Три поділи Польщі і роль питання про дисидентів у	5/5	Протягом семестру

			втручанні російського царизму у внутрішні справи Речі Посполитої.		
Тема 13. Аналіз імперської політики Росії в працях радянських та російських вчених.	Лекція, 4 год.	1. Володихин Д. Научная конференция «От Московского государства к Российской империи. Источниковедческий аспект» // Вестник Моск. ун-та. – Серия история. – 1988. – № 5. – С. 98-102. 2. Медушевский А. Н. Российское государство XVII – XVIII веков в освещении немарксистской историографии: Обзор, лит. // История СССР. – 1988. – № 3. – С. 195-206.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Сучасна російська історіографія та її погляд на зародження імперської ідеї в Росії. Проблема зародження месіанства та деспотизму в Московській державі у працях російських науковців. Радянська історіографія та її концепція формування експансійного	5/5	Протягом семестру

			зовнішньополітичного курсу Росії.		
Тема 14. Імперська політика Росії в Північній Америці.	Лекція, 2 год .	1. Политическая история. Россия – СССР – Российская Федерация: В 2-х томах. – М., 1996. – Т. 1. 2. Семенникова Л. Й. Россия в мировом сообществе цивилизаций: Учебное пособие для вузов. - Брянск, 1999.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Англо-російська конвенція та створення Російської Америки (Аляска, Алеутські острови, Олександрівський архіпелаг).	5/5	Протягом семестру
Тема 15. Зародження імперської ідеї в Московській державі.	Семінар, 2 год.	1. Алексеев Ю.Г. Государь всея Руси. – Новосибирск, 1991. 2. Зимин А. А. Витязь на распутье. – М., 1991. 3. Сахаров А.Н. Политическое наследие Рима в идеологии Древней Руси // История СССР. – 1990. – № 3.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Падіння Византийської імперії. Неканонічне	5/5	Протягом Семестру

			створення Московської митрополії. Теорія «Москва – третій Рим». Ідеологічна боротьба в московській церкві. Іосифляни. Нестяжатели. «Государ всієї Русі».		
Тема 16. Погляди сучасних істориків на проблему зародження імперської ідеології в Росії.	Семінар, 2 год.	1. Вернадский Г.В. Русская историографии. – М., 1998. 2. Вилента И.В. Идея самобытности России в исторической концепции евразийцев // Вест. Москов. у-та. – 1998. – №1. – С. 27-41. 3. Гаталова Л.С. Империя: идентификация проблемы // Исторические исследования в России. Тенденции последних лет / Под ред. Г.Я. Бордюгова. – М., 1996. 4. Рубинштейн Н. Русская историографии. – М., 1941.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Сучасна російська історіографія та її погляд на зародження імперської ідеї в Росії (В. Похлебкин, П. Черкасов, Д. Чернишевський, А. Філюшкін, І. Вилента та ін.).	5/5	Протягом семестру
Тема 17.	Семінар, 2 год.	1. Сказание о князьях Владимирских / Под	Робота з	5/5	Протя

Становлення імперської ідеології за часів правління Івана III та Василя III.		редакцией Р.П. Дмитриевой. – М.-Л., 1955. 2. Судебники XV – XVI веков / Под ред. Б.Д. Грекова. – М.-Л., 1952. 3. Черепнин Л.В. Образование Русского централизованного государства в XIV – XV веках. – М., 1960. 4. Хрестоматия по истории СССР с древнейших времен до конца XVIII века. – М., 1989.	історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Утворення Російської централізованої держави. Внутрішня та зовнішня політика Івана III. Приєднання до Москви Новгородської феодальної республіки. Скинення золотоординського ярма. Судебник 1497 р. Зміцнення Російської держави за правління Василя III. Московсько-литовські війни. Територіальне розширення Росії.		гом семестру
Тема 18. Утвердження	Семінар, 2 год.	1. Государство Российское: власть и общество. С древнейших времен до наших дней / Составил	Робота з історичними	5/5	Протягом

деспотизму в Московській державі.		В.С. Шульгин. Под редакцией Ю.С. Кукушкина. – М., 1996. 2. Дейвіс Норман. Європа: історія. – К., 2008. – 1464 с. 3. Кобрин В.Б., Юрганов А.Л. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси // История СССР. – 1991. – № 4.	термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Вінчання на царство Івана IV. «Стоглав». Реформи Івана Грозного. «Вибрана рада». Опричнина.		семестру
Тема 19. Самодержавна та імперська ідея в Московській державі за часів Івана IV.	Семінар, 2 год.	1. Альшиц Д. Н. Начало самодержавия в России. – М., 1988. 2. Блиев М.М. О некоторых проблемах присоединения народов Кавказа к России // История СССР. – 1991. – № 6. – С. 67-84. 3. Переписка Ивана Грозного с Андреем Курбским / Подгот. текста Я.С. Лурье и Ю.Д. Рыкова. – М., 1981. 4. Скрынников Р. Г. Иван Грозный. – М., 1975. 5. Шмидт С.О. Становление российского самодержавства. (Исследование социально-политической истории времени Ивана Грозного). – М., 1973.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Ідеологічне обґрунтування самодержавної ідеї в листах та посланнях Івана IV. Ідеологічне обґрунтування імперської зовнішньої	5/5	Протягом семестру

			політики в містах та поселеннях.		
Тема 20. Започаткування ідеологічного контролю в Московській державі.	Семінар, 2 год.	1. Домострой. Сборник / Подготовка текстов В. Колесовой и Т. Рогожниковой. – М., 1991. 2. Будовниц И.У. Русская публицистика XVI века. – М.-Л., 1947.	Робота історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: «Домострой», «Стоглав», «Великі Четьї-Мінеї».	3 5/5	Протягом Семестру
Тема 21. Ідеологи самодержавної та імперської ідеї в Російській державі.	Семінар, 2 год.	1. Альшиц Д. Начало самодержавия в России: государство Ивана Грозного. – Л., 1988. 2. Будовниц И. Русская публицистика XVI века. – М.-Л., 1947. 3. Геллер М. История Российской империи. – Т. 1. – М., 1997. 4. Сочинения И. Пересветова / Под общ. ред. Д.С. Лихачева. – М., 1956.	Робота історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: М. Грек, І.С. Пересветов, А. Курбський, Сильвестр, митрополит Макарій – ідеологи самодержавства та імперської	3 5/5	Протягом семестру

Тема 22. Започаткування тоталітарного та ідеологічного контролю в Росії.	Семінар, 2 год.	1. Веселовский С. Б. Исследования по истории опричнины. – М., 1963. 2. История России. – М, 2005. – 615 с. 3. Скрынников Р. Г. Царство террора. – СПб, 1992. 4. Шмидт С.О. У истоков Российского абсолютизма. Исследование социально- политической истории времени Ивана Грозного. – М., 1996.	політики Москви. Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Започаткування тоталітаризму і політичної цензури в Московському царстві. Контроль за написанням ліпотисів. «Книга степенна царського родоводу», «Літописець початку царствування царя і великого князя Івана Васильовича». Опричина Івана IV. Антибоярські заходи, конфіскація удільно-	5/5	Протя гом семест ру
--	-----------------	--	--	-----	------------------------------

			князівських земель. Земський собор 1566 р. Царський терор.		
Тема 23. Релігійний аспект в зовнішній політиці Російської держави.	Семінар, 2 год.	1. Андрусевіч А. Міг Росії. Москва – третій Рим. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://national.org.ua/library/andrusiewicz.html 2. Дьяконов М.А. Власть московских государей: Очерк из истории политической идей древней Руси до конца XVI в. – СПб., 1889. – VI, 224 с. 3. Живов В.М., Успенский Б.А. Царь и Бог (Семиотические аспекты сакрализации монарха в России). – Избранные труды. Т.1. – 223 с. 4. Малинин В. Старец Елеазарова монастыря Филофей и его послання. – К., 1901.	Робота історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Виникнення концепції «Москва – третій Рим». Народження месіанських ідей в середовищі російської політичної і духовної еліт.	з 5/5	Протягом семестру
Тема 24. Петро I та створення військово-поліційної держави.	Семінар, 2 год.	1. Анисимов Е. Петр I: рождение империи // Вопросы истории. – 1989. – № 7. – С. 3-20. 2. Буганов В. И. Петр Великий и его время. – М., 1989. 3. История СССР с древнейших времен до наших дней. В 12-й томах. – Т. 3-4. – М., 1967-1969. 4. Медушевский А.Н. Развитие аппарата управления в России в первой четверти XVIII в. // История СССР. – 1983. – № 6.	Робота історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Зростання	з 5/5	Протягом семестру

		5. Медушевский А. Реформы Петра Великого в сравнительно-исторической перспективе // Вестник высш. шк. – 1990. – № 2. – С. 79-88.	мануфактурно-заводського виробництва, нові промислові райони. Політика меркантилізму й протекціонізму. Фінанси, митна і податкова політика Петра I. Мілітаризація економіки. Реформи місцевого і центрального управління. Сенат. Колегії. Створення нової армії і флоту. Табель про ранги. Посилення контролю над суспільною думкою і приватним життям населення. Фіскали. Запровадження паспортів.		
Тема 25. Імперська ідеологія Росії за правління Петра I.	Семінар, 2 год.	1. Анисимов Е. Петр I: рождение империи // Вопросы истории. – 1989. – № 7. – С. 3-20. 2. Володарский Л.Е. Петр Первый // Вопросы	Робота з історичними термінами,	5/5	Протягом Семес

		истории. – 1993. – № 6. – С. 59-78. 3. Павленко Н.И. Петр Великий. – М., 1998. 4. Сахаров А.Н. Исторические факторы образования русского абсолютизма // История СССР. – 1971. – № 1. – С. 110-126.	історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Зміцнення абсолютизму. Створення Сенату. Мілітаризація економіки. Північна війна 1700-1721 рр. «Індійський синдром» Петра I. Каспійські походи.		тру
Тема 26. Використання Петром I ідей «Москва – третій Рим» в зовнішній політиці Росії.	Семінар, 2 год.	1. Данилов Е.Н. «Завещание» Петра Великого // Проблемы методологии и источниковедения истории внешней политики России. – М., 1986. – С. 213-279. 2. Молчанов Н.Н. Дипломатия Петра Великого. – М., 1990. 3. Некрасов Г.А. Русско-шведские отношения и политика великих держав в 1721-1726 гг. – М., 1964. 4. Стремоухов Д.Н. Москва – Третий Рим: источник доктрины // Из истории русской культуры. – М., 2002. – С. 425—441. 5. Тимошина Е.В. Теория «Третьего Рима» в сочинениях «Филофеева цикла» // Правоведение: журнал. – 2005. – № 4. – С. 181-	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Північна війна: причини та основні етапи. Нішгадтський мир. Імперська	5/5	Протягом семестру

		208.	політика Петра I щодо Польщі. Пругський похід.		
Тема 27. «Дисидентське питання» в зовнішній політиці Катерини II.	Семінар, 2 год.	1. Памятники дипломатических отношений России с державами иностранными. – Т. 1. – СПб., 1851. 2. Чистович И.А. Диссидентский вопрос в Польше в первой половине XVIII ст. – СПб., 1880. – Т. 2. – 207 с. 3. Шеретюк В.М. Православна церква Правобережної України в контексті політичних відносин Росії і Речі Посполитої кінця XVII – XVIII століття // Дис. канд. істор. наук. – К., 2002.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Втручання Російської імперії у внутрішні справи Речі Посполитої. Використання «дисидентського питання» в політиці Катерини II щодо українських земель.	5/5	Протягом семестру
Тема 28. Катерина II як російський націонал-патріот.	Семінар, 2 год.	1. Записки императрицы Екатерины II. – М., 1990. 2. Каменский А.Б. Екатерина II // Вопросы истории. – 1989. – № 3. – С. 62-88. 3. Каменский А.Б. «Под сению Екатерины...». Вторая половина XVIII века. – Л., 1992. 4. Мавродин В.В. Рождение новой России. – Л., 1988. 5. Омельченко О.А. «Законная монархия»	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання:	5/5	Протягом семестру

		Екатерины П. Просвещенный абсолютизм в России. – М., 1993.	Внутрішня політика імператриці Катерини П. Реформа Сенату і зміцнення самодержавної влади. Секуляризація церковно-монастирського землеволодіння. «Уложенна комісія» 1767 р. «Освічений абсолютизм» Катерини П, його політична і соціальна сутність.		
Тема 29. «Грецький проект» і його роль у зовнішній політиці Російської імперії.	Семінар, 2 год.	1. Маркова О.П. О происхождении так называемого «греческого проекта» (80-е годы XVIII в.) / В кн.: Проблемы методологии и источниковедения истории внешней политики России. – М., 1986. 2. Памятники дипломатических отношений России с державами иностранными. – Т. 1. – СПб., 1851. 3. Семенникова Л.Й. Россия в мировом сообществе цивилизаций: Учебное пособие для вузов. – Брянск, 1999.	Робота з історичними термінами, історичними постатями, історичними джерелами. Проблемні питання: Плани Катерини П щодо земель Османської імперії.	5/5	Протягом семестру

					Відродження Візантії та створення Дакії. Перемовини Російської імперії з європейськими державами щодо реалізації «грецького проекту».			
6. Система оцінювання курсу								
Загальна система оцінювання курсу	Підсумковий бал з навчальної дисципліни складається з підсумкового семестрового балу та балу за екзамен . Упродовж семестру студент отримує бали за різні види робіт, які сумуються в підсумкові семестрові бали. Підсумковий семестровий бал складається з суми балів, отриманих студентом денної форми навчання за свою навчальну діяльність протягом семестру і дорівнює сумі підсумкового балу за семінарські (практичні) заняття (максимально 20 балів), балу за 2 модульні контрольні роботи (20 балів) і балу за індивідуальну роботу (10 балів) та в сукупності може скласти максимально 50 балів.							
	Вид контролю	Поточний контроль	Контр. робота №1	Контр. робота №2	Індивідуальне завдання (конспект і захист монографії тощо)	Сума балів за модулями	Екзамен	Підсумкова оцінка у 100 бальній шкалі
	Максимальна кількість балів, яку може	20	10	10	10	50	50	100 (50+50)

науковій роботі (за умови, що підсумковий семестровий бал не перевищує 50 балів)

Поточний контроль проводиться на всіх видах аудиторних занять. Основне завдання поточного контролю – перевірка рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи. Основна мета поточного контролю – забезпечення зворотного зв'язку між науково-педагогічним працівником та студентами у процесі навчання, забезпечення управління навчальною мотивацією студентів. Інформація, одержана при поточному контролі, використовується як науково-педагогічним працівником для коригування методів і засобів навчання, так і студентами для планування самостійної роботи. Особливим видом поточного контролю є колоквіум. Поточний контроль може проводитись у формі усного опитування або письмового експрес-контролю на практичних заняттях та лекціях, у формі виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях, у формі комп'ютерного тестування тощо. Результати поточного контролю враховуються при визначенні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Принципи оцінювання роботи студентів на семінарських заняттях

Оцінювання знань студентів на семінарських заняттях проводиться за 5-ти бальною шкалою. На занятті пропонується якісне оцінювання знань студентів шляхом виставлення балів від «1» до «5». Позначення «0» виставляється студентові за відмову від відповіді на занятті через невідповідність, що впливатиме на його підсумкову рейтингову оцінку в кінці семестру. Кожен студент зобов'язаний бути присутнім не менше як на одній третині семінарських занять, проведених у групі впродовж семестру.

Пропущене заняття або негативну оцінку студент зобов'язаний «відпрацювати» у формі, визначеній викладачем. При цьому може виставлятися оцінка, а попередня не впливатиме на середній бал студента.

Завдання контролю знань студентів під час проведення семінарських занять зводяться до того, щоб:

- виявити обсяг, глибину і якість сприйняття (засвоєння) матеріалу, що вивчається;
- визначити недоліки у знаннях і намітити шляхи їх усунення;
- виявити ступінь відповідальності студентів і ставлення їх до роботи;

- стимулювати інтерес студентів до предмета і їх активність у пізнанні.

Контроль знань студентів під час проведення семінарських занять може відбуватись в наступних **формах**:

- детальний усний аналіз поставлених питань;
- вибіркове усне опитування «з місця»;
- дискусійне обговорення питань;
- індивідуальне розв'язування практичних завдань, проблемних запитань чи завдань;
- фронтальне стандартизоване опитування за картками, тестами протягом 5-10 хв;
- письмова (до 30 хв.) самостійна робота по варіантах тощо.

❖ Критерії поточної оцінки
(«відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»)

Оцінка «п'ять» ставиться, якщо студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти; відповідь чітка і завершена, у письмовій роботі не повинно бути помилок. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знає історичну термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, відмінно орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Повною мірою володіє історичним критичним мисленням, аналізом (вміє розбивати історичну інформацію на компоненти, розуміючи їх взаємозв'язки та організаційну структуру. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Росії та світі, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем; буде переконливою аргументацією, рецензує відповіді ровесників. Вміє організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Може використати інноваційні технології (наприклад, технологію Шаталова). Має синтетичне мислення. Бере активну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності, бере на себе відповідальність; проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміє долати труднощі, вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання історико-краєзнавчий матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні.

Оцінка «чотири» ставиться, якщо студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен (на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена, у письмовій роботі є незначні помилки. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Знає історичну термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Достатньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в світі та Росії, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати певні способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних проблем; будує аргументацію на основі 2-3 доказів, може рецензувати відповіді ровесників. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Має певний рівень синтетичного мислення. Бере участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію (в аргументації зустрічаються окремі неточності), базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності; проводить самооцінку пізнавальної діяльності, вдосконалює з достатнім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання історико-краєзнавчий матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність. Керується моральними та етичними нормами,

з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні.

Оцінка «три» ставиться, якщо у студента (ки) є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу (більше 50%), елементарні уміння і навички; не здатен (на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; відповідь не чітка і спрощена, у письмовій роботі є суттєві помилки. Ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, а просто перераховує. Посередньо знає історичну термінологію і володіє понятійним апаратом, задовільно орієнтується в історичній хронології, не достатньо володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Посередньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) по середньо оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції, до кінця не здатен (на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо аргументувати, рецензії відповідей ровесників поверхові. Вміє організовувати пошук історичних джерел, але не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику, але не може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. Бере пасивну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях; не застосовує оптимальну стратегію діяльності, не бере на себе відповідальність; не проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності. Мінімально використовує під час навчання історико-краєзнавчий матеріал. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Вдосконалює з посереднім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.

Оцінка «два» ставиться, якщо у студента (ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; відповідь не змістовна і не доречна, у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75%). Не ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Практично не знає історичну термінологію (до 25%), незадовільно орієнтується в історичній хронології (до 25%), не володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Не володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не здатен (на) оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Росії. Відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація, самооцінка і оцінка інших. Не вміє організовувати пошук історичних джерел, не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні

інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику на рівні переліку історичних постатей.

Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. У групових формах роботи тільки присутній (я) без особистої відповідальності, стратегії; не дотримується норм професійної етики, не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей, не вдосконалює здобуті під час навчання компетенції.

❖ Критерії оцінювання індивідуального завдання

Бал	Критерії оцінювання навчальних досягнень
1-2	Кейс виконаний незадовільно, оскільки відтворити його зміст самостійно не може, відповідь недолуга, із значними помилками. Немає навичок командної роботи, не бере на себе відповідальність. Захист кейсу спрощений, із значними помилками. Не здійснював (ла) пошук інформації. Відсутня будь-яка аргументація. Відсутні самостійні висновки і синтетичні зв'язки. Не здатен використати наявний матеріал для роботи в школі. ІКТ використано недоречно. Не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.
3-6	Кейс виконано задовільно. Студент може репродуктивно відтворити змісту кейсу, однак у його відповіді є помилки. Відсутні окремі складові кейсу. Може використати наявний у кейсі навчальний матеріал, але його зміст не достатній; відповідь не чітка і спрощена. Здатен (на) посередньо оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції, до кінця не здатен (на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо аргументувати. Вміє організовувати пошук історичної інформації, але не може її критично проаналізувати. Не достатньо використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси під час підготовки кейсу. Визначає роль людського фактора в історії, однак без необхідної аргументації. Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. Бере пасивну участь у кейс-технології; не застосовує оптимальну стратегію діяльності, не бере на себе відповідальність. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Демонструє на посередньому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Може критично ставитися до результатів своєї праці, виявляє певне усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.
7-8	Кейс виконаний добре. Помилки під час захисту незначні. Є самостійні висновки на основі сформованих ціннісних орієнтирів і принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонуються певні способи розв'язання суспільних проблем, що дозволяє в умовах неповної

		(недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних і суспільних проблем; аргументація є, але не повна (75%). Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичної інформації; може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Має певний рівень синтетичного мислення. Бере участь у роботі підготовки і захисту кейсу в межах етики професійних взаємин, застосовує оптимальну стратегію під час захисту, чітко дає відповіді на запитання однокласників; може приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів. Використовує історико-краснознавчий матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших. Демонструє на достатньому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Може критично ставитися до результатів своєї праці, виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.	
	9-10	Здатність презентувати власну творчу інтерпретацію (версію, розуміння, оцінку) історичних явищ на основі захисту кейсу, ставити під сумнів усталені погляди, спростовувати стереотипи, при захисті використовує значний обсяг джерел і літератури, висновки самостійні, тези здійснені на високому рівні, студент створив значну кількість роздаткового матеріалу тощо. Підготовлений у кейсі матеріал здатен використати на практиці; відповідь чітка і завершена. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Росії та світі, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем; буде переконливою аргументацію, рецензує відповіді ровесників. Вміє організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію історичної інформації; може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси під час підготовки кейсу. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Може використати інноваційні технології. Має синтетичне мислення. Бере активну участь у кейсі на всіх етапах його підготовки і презентації в межах етики професійних взаємин, формує аргументацію, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності, бере на себе відповідальність; проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміє долати труднощі; приймати рішення на основі сформованих	

ціннісних орієнтирів. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Демонструє на високому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Може критично ставитися до результатів своєї праці, бачить шляхи подолання труднощів, виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.

❖ Критерії оцінки виконання контрольної роботи

❖ 2+1+1+6=10 балів

1 контрольна (10 балів) + 2 контрольна (10 балів) = 20 балів (максимальна кількість)

Тести на знання хронології (1 повністю правильна відповідь – 0,2 бали, частково правильна – 0,1. 10 тестів*0,2 = 2 бали (максимальна кількість).

Тести на знання історичних постатей (1 повністю правильна відповідь – 0,2 бали, частково правильна – 0,1. 5 тестів*0,2 = 1 бал (максимальна кількість)

Тести на знання історичних джерел (або історіографії) (1 повністю правильна відповідь – 0,2 бали, частково правильна – 0,1. 5 тестів*0,2 = 1 бал (максимальна кількість)

2 теоретичні завдання максимальна кількість 6 балів (оцінки сумуються і діляться на 2).

Бал	Критерії оцінювання навчальних досягнень за теоретичне завдання
1-4	У студента (ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75%). Не ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Практично не знає історичну термінологію і наукову періодизацію (до 25%), незадовільно орієнтується в історичній хронології (до 25%), не володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Не володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не здатен (на) оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Росії та Європі. Відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація. Знає історичну персоналістику на рівні переліку історичних постатей. Не має синтетичного мислення, безвідповідально ставиться до обраного фаху.

	5-6 У студента (ки) є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу (більше 50%), елементарні уміння і навички; не здатен (на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; відповідь не чітка і спрощена, є суттєві помилки. Ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями на рівні їх перерахунку. Посередньо знає історичну термінологію і володіє понятійним апаратом, задовільно орієнтується в історичній хронології, не достатньо володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал, посередньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) посередньо оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Росії та Європі, до кінця не здатен (на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо аргументувати. Знає історичну персоналістику, але не може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Не має синтетичного мислення, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Демонструє вдосконалення з низьким рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.
	7-8 Студент (ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен (на) їх застосовувати на практиці; відповідь чітка і практично завершена, є незначні помилки (не більше 4). Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Знає історичну термінологію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Достатньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати певні способи розв'язання суспільних проблем; будує аргументацію (75%). Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Виявляє певний рівень синтетичного мислення; використовує історико-краєзнавчий матеріал, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Демонструє вдосконалення з

		достатнім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.	
	9-10	Студент (ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти; відповідь чітка і завершена, відсутні помилки (або ж не більше 2). Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне, вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знає історичну термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, відмінно орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. На високому рівні володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Росії та Європі, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати способи розв'язання суспільних проблем; буде переконливою аргументацією. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Виявляє синтетичне мислення; використовує історико-красназничий матеріал, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Демонструє вдосконалення з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.	
Вимоги до письмової роботи	Семестровий підсумковий контроль з навчальної дисципліни є обов'язковою формою контролю навчальних досягнень студента. Він проводиться відповідно до навчального плану у вигляді семестрового екзамену у терміни, встановлені графіком навчального процесу та в обсязі навчального матеріалу, визначеному робочою програмою дисципліни. Екзамен – форма підсумкового контролю, яка передбачає перевірку розуміння студентом теоретичного та практичного програмного матеріалу з усієї дисципліни, здатності творчо використовувати здобуті знання та вміння, формувати власне ставлення до певної проблеми тощо. Зміст екзаменаційних завдань та критерії оцінювання встановлюються кафедрою історії слов'ян.		

Семестровий екзамен *оцінюється від 1 до 50 балів*. Зміст питань, що виносяться на екзамен, форма та структура завдань та їх оцінювання визначається керівником курсу, затверджується на засіданні кафедри.

Отриманий в результаті здачі екзамену бал додається до виставлених балів за семінарські заняття та індивідуальні завдання, виконані в результаті самостійної роботи, і складає **підсумковий семестровий бал**.

Екзаменаційна робота з навчальної дисципліни передбачає формулювання завдань: 3 – теоретичних, 4 – знання історичних постатей, 2 – знання термінів та 5 – знання хронології.

Три теоретичні завдання (по 13 балів кожне): $13+13+13=39$

Тестове завдання на знання хронології: 5 завдань по 1 балу = 5 балів

Тестове завдання на знання історичних постатей або історичних термінів: 6 завдань по 1 балу = 6 балів.

Критерії оцінювання завдань на екзамені (наведено максимальну кількість балів, яку можна здобути за відповідь на кожне завдання):

Завдання	Кількість балів
1 теоретичне	12 балів
2 теоретичне	12 балів
3 теоретичне	12 балів
5 знання хронології	$0,2 \text{ бал} \cdot 10 = 2 \text{ бали}$
4 знання історичних постатей	$1 \text{ бал} \cdot 4 = 4 \text{ бали}$
3 знання історичних термінів	$1 \text{ бал} \cdot 3 = 3 \text{ бали}$
1 практичне (характеристика	5 балів

		історичного джерела)		
		Разом		
		50 балів		
		Університетська шкала	Національна шкала	
		40 – 50 балів	Відмінно (5)	
		30 – 39 балів	Добре (4)	
		25 – 29 балів	Задовільно (3)	
		1 – 24 балів	Незадовільно (2)	

		інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо аргументувати. Знає історичну персоналістику, але не може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Не має синтетичного мислення, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Демонструє елементарне вдосконалення здобутих під час навчання компетенцій.	
	7-9	Студент (ка) має добрі знання програмного матеріалу (75%), сформовані уміння і навички, здатен (на) застосовувати знання, уміння і навички у професійній діяльності; відповідь чітка і практично завершена, є незначні помилки (не більше 4). Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Знає історичну термінологію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Росії, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати певні способи розв'язання суспільних проблем; будує аргументацію (75%). Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Виявляє певний рівень синтетичного мислення; використовує історико-краєзнавчий матеріал, враховує гендерний підхід, розуміє значення культури як форми людського існування, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Демонструє достатнє вдосконалення здобутих під час навчання компетенцій.	
	10-12	Студент (ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти; відповідь чітка і завершена, у ній відсутні помилки (не більше 2). Ознайомлений (а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знає історичну термінологію, володіє понятійним апаратом, відмінно орієнтується	

	в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Росії, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати способи розв'язання суспільних проблем; будує переконливу аргументацію. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб. Виявляє синтетичне мислення; використовує історико-краєзнавчий матеріал, враховує гендерний підхід, розуміє значення культури як форми людського існування, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Зміст питань, що виносяться на екзамен, форма та структура завдань та їх оцінювання визначається керівником курсу, затверджується на засіданні кафедри. Отриманий в результаті здачі екзамену бал додається до виставлених балів за семінарські заняття і складає підсумковий семестровий бал.
Умови допуску до підсумкового контролю	Належне виконання: 1) змісту питань планів семінарських занять, а також завдань, які виносяться на самостійну роботу. 2) індивідуальних робіт Студент (-ка) допускається до підсумкового контролю (екзамену) за умови відпрацювання усіх «заборгованостей» та набору 25 і більше балів.
7. Політика курсу	
Лекції передбачають системний і послідовний виклад навчального матеріалу. Відвідування лекцій для студентів є обов'язковим. Відвідування та активна участь студентів у роботі семінарських занять також є обов'язковою умовою успішного складання курсу. Пропонуються наступні форми роботи на семінарських заняттях: виступ, опонування, рецензія, участь у дискусії, прес-конференції, захист кейсів ін. При цьому враховуватимуться лише логічно обґрунтовані виступи, альтернативна теза чи спростування поданої, а не фактична підтримка тези виступаючого, змістовне	

рецензування та коментар чи доповнення, що дійсно сприятиме розгляду проблеми. Важливим є використання студентами навчального матеріалу історії імперської політики Росії для майбутньої професії «вчитель історії і суспільствознавчих предметів», вміння формувати навчально-методичний комплекс з тем для використання в школі.

Політика курсу передбачає перездачу усіх невиконаних завдань в силу серйозних запізнь на заняття або пропущених пар без поважних причин. За умови відсутності студента (-ки) на лекції чи семінарському занятті, отримання негативної оцінки на семінарських заняттях або ж невчасного виконання індивідуальної роботи визначений день для відпрацювання пропущених аудиторних занять, негативних оцінок та подачі індивідуальних робіт – середа, 14⁰⁰ – 16⁰⁰. У випадку запозичених робіт, випадків плагіату, виявів академічної недоброчесності (списування), недобропорядної поведінки в аудиторії викладач пропонує студентові (-ці) повторно виконати необхідний вид роботи.

8. Рекомендована література

1. Акты исторические собранные и изданные Археологическою комиссиею. – Т. 1. – СПб., 1836.
2. Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV - начала XVI в. – Т. 1-2. – М., 1952-1958.
3. Акты Русского государства 1505-1526 гг. – М, 1975.
4. Герберштейн Сигизмунд. Записки о Московии. – М., 1988.
5. Государство Российское: власть и общество. С древнейших времен до наших дней. Сборник документов / Под ред. Ю.С.Кукушкина. – М., 1996.
6. Дмитриева Р.П. Сказание о князьях Владимирских. – М.-Л., 1955.
7. Домострой. Сборник / Подготовка текстов В. Колесовой и Т. Рогожниковой. – М., 1991.
8. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233-1799 рр. – К., 1972.
9. Малинин В. Старец Елизарова монастыря Филофей и его послання к великому князю Ивану Васильевичу. – К., 1888.
10. Памятники дипломатических отношений России с державами иностранными. – Т. 1. – СПб., 1851.
11. Памятники литературы Древней Руси. Вторая половина XVI века. – М., 1986.
12. Переписка Ивана Грозного с Андреем Курбским / Подгот. текста Я.С. Лурье и Ю.Д. Рыкова. – М., 1981.

13. Сочинения И. Пересветова / Под общ. ред. Д.С. Лихачева. – М., 1956.
14. Авторханов А. Империя Кремля. Советский тип колониализма. – Вильнюс, 1990.
15. Анисимов Е. Петр I: рождение империи // Вопросы истории. – 1989. – № 7. – С. 3-20.
16. Алексеев Ю.Г. Историческая концепция Русской земли и политическая доктрина централизованного государства / В кн.: Генезис и развитие феодализма в России. Проблемы идеологии и культуры. – Л., 1987.
17. Андрусевич А. Мит Росії. Москва – третій Рим // Незалежний культурологічний часопис «І». – 1996. – № 7. – С.4-13.
18. Блиев М.М. О некоторых проблемах присоединения народов Кавказа к России // История СССР. – 1991. – № 6. – С.67-84.
19. Буганов В.И. Петр Великий и его время. – М., 1989.
20. Будовниц И.У. Русская публицистика XVI века. – М.-Л., 1947.
21. Володарский Л.Е. Петр Первнй // Вопросы истории. – 1993. – № 6. – С. 59-78.
22. Вилента И.В. Идея самобытности России в исторической концепции евразийцев // Вест.Москов. у-та. – 1998. – №1. – С. 27-41.
23. Гаталова Л.С. Империя: идентификация проблемы // Исторические исследования в России. Тенденции последних лет / Под ред.Г.Я. Бордюгова. – М., 1996.
24. Гуламов Х.Г. Отношения с Бухарой в конце XVIII века // Вопросы истории. – 1991. – № 1. – С. 222-230.
25. Геллер М.Я. История Российской империи. – Т.1. – М., 1997.
26. Думин С.В. Другая Русь. Великое княжество Литовское и Русское / В кн.: История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX - начала XX вв. – М., 1991.
27. Данилов Е.Н. «Завещание» Петра Великого // Проблемы методологии и источниковедения истории внешней политики России. – М., 1986. – С.213-279.
28. Зимин А.А. Витязь на распутье. – М., 1991.
29. Записки императрицы Екатерины II. – М., 1990.
30. Ивонин Ю.Е. Имперская идея и проблемы государственности в Западной Европе // Вопросы истории. – 1996. – № 6. – С. 31-39.
31. История СССР с древнейших времен до наших дней: В 12-ти томах. – Т. 2-4. – М., 1966-1968.
32. Киняпина Н.С. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России (вторая половина XXVIII -80-е годы XIX

ст.). – М., 1984.

33. Каменский А.Б. Екатерина II // Вопросы истории. – 1989. – № 3. – С.62-88.
34. Ключевский В.О. Сочинения. В 8-ми томах. – Т.V. – М., 1958.
35. Заозерский А.Й. Экспансия на Мадагаскар при Петре Великом / В кн.: Россия и Запад. Исторический сборник. – Т. I. – П-г, 1923.
36. Лурье С.В. От древнего Рима до России XV века преемственность имперской традиции // Общественные науки и современность. – 1997. – № 4. – С.116-132.
37. Маркова О.П. О происхождении так называемого «греческого проекта» (80-е годы XVIII в.) / В кн.: Проблемы методологии и источниковедения истории внешней политики России. – М., 1986.
38. Молчанов Н.Н. Дипломатия Петра Великого. – М., 1990.
39. Мавродин В.В. Рождение новой России. – Л., 1988.
40. Марасикова Е.Н. Эпистолярные источники о социальной психологии российского дворянства // История СССР. – 1990. – № 4.
41. Медушевский А.Н. Развитие аппарата управления в России в первой четверти XVIII в. // История СССР. – 1983. – № 6.
42. Национальные истории в советском и постсоветских государствах / Под ред. К. Аймерхамера, Г. Бордюгсва. – М., 1999.
43. Политическая история. Россия – СССР – Российская Федерация: В 2-х томах. – М., 1996. – Т. 1.
44. Россия на пороге XXI века (Современные проблемы национально- государственного строительства РФ). – М., 1996.
45. Семенникова Л.Й. Россия в мировом сообществе цивилизаций: Учебное пособие для вузов. – Брянск, 1999.
46. Тойнби А.Дж. Постигание истории. Сборник. – М., 1991.
47. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.